

Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Daşkənd kəndində göz açan (kənd bu gün müzəffər Azərbaycan əsgərinin müşahidəsi altındadır) Rüstəm Dastanoğlunun "Düşüncələrimin kölgəsi" kitabı oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Elə bu yazıda da 2023-cü il fevralın 5-də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Kitabxanasında Orxan Fikrətoğlunun aparıcılığı ilə söz adamlarının toplaşdığı, təqdimatı keçirilmiş "Düşüncələrimin kölgəsi" kitabı ilə bağlı fikirlərimi oxucularla bölüşmək qərarına gəldim. 215 səhifəlik bu kitabın mündəricatına baxanda müxtəlif janrlarda yazılara rast gəlinməsi müəllifin geniş (və həyatın özü kimi çoxcəhətli) təfəkkürünün şahidi olur. Bir tərəfdə dərin psixoloji ovqat yaradan hekayələr ("Tənhalıq həsrəti", "Şeytan əməli", "Kölgə", "Torpağın ruhu", "Yol"), analitik-fəlsəfi yazılar ("Köklənmə və ya kainatla təmasda", "Həqiqətə aparan yol") özünə yer alırsa, digər tərəfdə analitik-publisistik yazılar ("Azərbaycan həqiqətləri", "Bugünkü tələbələr Azərbaycanın gələcəyinə sahib çıxma biləcəklərmi", "Azərbaycan xalqı həm də sahibkar xalqdır", "O zəng həm də bizim üçün çalınır", "Qanun həm vətəndaş, həm də dövlət üçün məcburidir"), söhbətlər və müsahibələr ("Səsin yuvası", "Günortayadək... Üç saat Mənaif Süleymanovla", "Göyçənin özü bir akademiya idi", "Freyd mənim üçün avtoritet deyil") yer alır. Bütünlükdə bu yazılarda milli dövlətçilik xətti, ümumbəşəri ideyalarla köklənmə aparıcı mövqedədir.

Mərhum dilçi alimimiz akademik Ağamusa Axundov yazırdı: "Dil və təfəkkür probleminin konkret məsələlərindən olan söz və məfhum dilçilik elmi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Söz dilə, məfhum isə təfəkkürə aid olan anlayışdır. Sözlə dilçilik elmi, məfhumla məntiq məşğul olur. Məfhumlar ümumbəşəri səciyyə daşıdıqları halda, sözlər milli səciyyəli olur".

Bələklə yazıçı deyərək söz və bu gün qloballaşma deyilən son dövrlərdə konsept adlandırığımız məfhum yada düşür. Yazıçı dilində söz mənsub olduğu xalqa məxsusdur (və bu söz milli

- ...?!...
- ...Həə ...de görüm necə fikirləşirsən, səbəbi nədədir?
- ...Əlbəttə, - bilmirəm, - indi sən soruşursan və mənim ağıma gəlir ki, ... bəlkə, ... bəlkə səbəbi ondadır ki, mən hələ o bəpbalaca dib sinifdə oxuduğumuz illərdən, nədənsə, hardansa, o fikirlərlə yaşayırdım ki, böyüyüm, oxuyum, işləyir insanlara, ətrafındakılara köməyim, xeyrim dəyisən. ...Fikirləş, gör, sən də o uzaq uşaqlıq illərindən bəri o istəklə, o arzularla

dilləndi ki, bu təpəni şahid çəkib sənə bir şey tapşırıram, çalış ona əməl et. Harda olsan, yadımdan çıxmasın: Xeyransa xalan öləndən sonra, həmişə ona Quran oxudur. Xeyransa sonsuzdu, dünyadan izsiz gedəcək) yuxarıda haqqında danışılan, hamının dadına yetən kişinin gələcək yoluna işiq salırdı. Elə Orxan Fikrətoğlu da bunu deyir: "Bax bu ərək məsələsiylə Rüstəm Dastanoğlu, məsələn, Qərbi nəsrində olmayan bir milli dastan elementiyə mənim üçün tamam fərqli bir nəsidir".

Rüstəm Dastanoğlunun yazılarında "yol" məfhumu "tənhalıq", "köklənmə", "qapı" məfhumları (konseptləri) ilə birgə təsadüf olunur. Belə ki, Rüstəm Dastanoğlu üçün tənhalıq heç də cəmiyyətdən uzaqlaşmış özünə qapılmaq yox, fikirlərin cıalanması üçün, kölgədən çıxması üçün vasitədir. Məhz cəmiyyəti irəli aparmaq yolunda işliq fikir sahibləri tarixən tənhalıqda çökülən insanlar olub. Rüstəm Dastanoğlu köklənmə ilə bağlı yazır: "Təsədüfi deyil ki, seçilmələr də, həqiqəti dərk etmək üçün təklifi çəkirdi, özüylə baş-başa qalırdı, özünə qapanırdı, özünə köklənirdi. Şüur mane olmayandan sonra, necə deyirlər, həqiqətin qapıları onların üzünə açıldı, yəni, onların daxili köklənməsi ilə təbiətin köklənməsi vəhdətdə olarkən həmin o mükəmməl əlaqə yaranırdı".

Köklənmənin tərifini verən yazıçı musiqi alətində hansısa havanı ifa etmək üçün aləti kökləməlisən, kökləməsən havanı düzgün ifa etmək mümkün olmayacaq. ...İnsan da belədi: beynindəki fikrə köklənmədən fikir başlayır addım-addım həyata keçməyə. Fikri beynə oturmaq, onu beynə yaşatmaq o deməkdir ki, sən artıq o fikrə, o "ideyaya" köklənmiş, sən o kökdənsən. Mükəmməliyə gedən yol məhz O daxili köklənmədən keçir.

Rüstəm Dastanoğlunun bütün yazılarında yol, qapı anlayışları bir təsadüfdürmü? Burada Rüstəm Dastanoğlu təfəkkürü öz əksini tapır. Normal, sivil cəmiyyət quruculuğu elə həqiqətə aparan yola tuşlanıb. "Həqiqətə aparan yol" hekayəsi də

RÜSTƏM DASTANOĞLU

YARADICILIĞINDA "YOL" MƏFHUMU

xarakterdə olur). Sözdən qabaq gələn nə?! Məhz sözdən qabaq gələn bu məfhumlar ümumbəşəri xarakterdədir ki, bir sözlə yazıçı ümumbəşəri düşüncə sahibidir. Elə yazıçının gücü də onun əsərlərindəki fikirlərin ümumbəşəriyyətinə xidmətdədir.

Rüstəm Dastanoğlunun düşüncələri yox, olsa-olsa düşüncələrinin kölgəsi olan bu kitabda tez-tez təsadüf etdiyim "yol" məfhumuna aydınlıq gətirmək, yazıçının öz "yol"unu görmək istədim və bu yolun haradan haraya getdiyini möhtərəm oxucularımızla birgə izləmək fikrinə düşdüm.

Yazıçının "Yol" hekayəsində dialoji planda verdiyi mükəmməl "yol" anlayışına aydınlıq gətirir.

Rüstəm Dastanoğlunun bu hekayəsini oxuyarkən düşünürsən ki, bəlkə insanların yolu da elə alın yazısı kimi bir şey imiş, əvvəlcədən müəyyən olunubmuş... "Üçüncü ya dördüncü sinifdə oxuyurdun, nə isə yazmaqla məşğul idik, yazını yaza-yaza gözümlə ucuna ilə Həsən müəllimə baxanda, gördüm ki, yaman xəyalə dalıb, biz uşaqlara tamaşa ələyir, bir xeyli tamaşa əliyəndən sonra yüngülvarı gülməsündü, başını yellədi, öz-özü ilə danışan kimi pıçılıtlı səslə dedi ki, 20-30 ildən sonra bu balaca balaları nələr gözəlayir, bunların axırı necə olacaq?"

"Yol" əsəsində "bəpbalaca uşaqlıqdan qocalığın bir addımına gəlib çatan yollar, illər..."deyən yazıçı iki yolun müqayisəsini verir. İki bəpbalaca uşaq, iki bəpbalacanın gələcək naməlum (həm də məlum) taleləri üçün Həsən müəllimin narahatlığı! Və bu müqayisənin dialoq şəklinə verilməsi:

- ...Sən, pis-yaxşı özünü tapa bildin, işlərini elə qurdun ki, özündən başqa ətrafdakılardan əlindən tutursan, onlara həyan olursan. Məndə isə alınmadı, heç kimə köməyim dəymədi... bir ailəm oldu, bir də mən...bizə qarşı münasibətlər niyə belə fərqli oldu?

yaşayamısan?...İçində gedib çatmaq istədiyən o Yol olubmu?...

- ...?!...!

Bu mükəmməl bir daha vətəndaşın formalaşmasında uşaqlıq illərinin keçdiyi mühit amillərinə, eləcə də irsi-genetik amillərinə roluna həm cəmiyyət, həm də dövlət miqyasında diqqətlə yanaşmağı bir tələb kimi ortaya qoyur.

Və bu "yol" tək deyil. Bu yola işiq salmaq üçün "tənhalıq", "köklənmə", "qapı" məfhumlarından yan keçmək olmaz. Eləcə də Rüstəm Dastanoğlu yaradıcılığında ümumbəşəri məfhumlara az təsadüf olunmur. Uzağa getməyə elə "susmaq" və "tənhalıq" məfhumları da bir-birindən ayrılmazdır. "Kölgə" hekayəsində tütün sahəsindən evə qayıdanda yol boyu ananın susması təmsalında "yol" və "susmaq" anlayışlarını vəhdətdə verə bilir: "Anasının susması isə bunların heç birinə oxşamırdı... Təbiət öz dilisiz varlığı ilə adamı necə danışırdırsa, anası da indi öz susmağı ilə oğlunu həmin dildə danışırdı. Oğlan fikirləşirdi ki, Allah bilir, ananın indi səyriyən gözlərinin qabağında dəyaz çayın içi ilə ayaqyalın ağzı yuxarı, ağzı aşağı, suyu sıçradadı-sıçradadı arıq, çəlimsiz qız uşağıni qaçır (anasının danışığında oğlanın beynində anasının uşaqlığı belə qalmışdı və elə bil suyun içi ilə qaçan o qız uşağıni nə vaxtsa, onun özü də görmüşdü), çoxdan dünyalarını dəyişmiş ata-anasını xatırlayır, uşaqlarına töymü çaldırır? Anası danışırdı, oğlanın fikirləşdiyi şeylərdən biri haqqında danışı bilsəydi, susmağı ilə isə oğluna yüz şeyi danışırdı".

Tütün sahəsindən evə qayıdanda məhz həmin yolda ananın uşağın boynuna qoyduğu o ərək (Birdən anası addımlarının ahəngini pozmadan, sifətində dəyişiklik etmədən, gözlərini yoldan yığıdırmadan, oğluna tərəf baxmadan, beynindəki fikrin davamı kimi,

düşündürücü müddəalarla zəngindir: "Mənəvi (ruhsal) və fiziki (maddi) köklənmənin vəhdətində yaşayan insan ən xoşbəxt, ən güclü insandır, ailə ən xoşbəxt, ən möhkəm ailədi, cəmiyyət ən mükəmməl, ən xoşbəxt, ən güclü cəmiyyətdi, dövlət ən qüdrətli dövlətdi".

Rüstəm Dastanoğlu yolu o bəpbalaca otaqdakı fikirlərdənmi qaynaqladı, yoxsa anasının ərklə dediyi sözlərdənmi?! Demək çətinidir. Hər ikisi və bizim bilmədiyimiz daha neçə səbəblər... görünən odur ki, bu yol o ruhsal Göyçədən başladı, "beynəlmiləl" Bakıda kimya-biologiya təmayüllü məktəbin şagirdi oldu, bu gün öz müstəqilliyi uğrunda mücadilə edən, müstəqillik ideyasının güclü olduğu Kiyev mühitində atom fizikası sahəsində elm aldı, və o müqəddəs torpaqların erməni işğalı, bütöv mahalların köçkün həyatının acısını daddı, o köçkün insanların qayğısına qaldı...daha nələr...nələr...

"Həqiqətə aparan yol" yazısında məhz Daşkənddə, Göyçə mahalını təmsil etmək gücündə olan bir kəndin təmsalında fiziki ilə ruhinin birgə köklənməsinin kökünü tapa bilir.

Rüstəm Dastanoğlu 2013-cü ildə nəşr olunan "Həqiqətə aparan yol" analitik-fəlsəfi yazısı ilə insanın və cəmiyyətin maddi və mənəvi olmaqla ikili xüsusiyyətini, birtərəfliyin hansı balalara gətirib çıxartdığına ortaya qoyur. "Konstitusiya yazılarkən əsrlərlə formalaşmış milli adət-ənənələrin üstündən sükutla keçmək olmaz", eləcə də "maddi və mənəvinin vəhdəti nəzərə alınmayanda köklənmə birtərəfli olur" müddəalarını ərsəyə gətirir.

Əvvəli 3-cü səhifədə

Məmmədov Rüstəm Dastanoğlu – Rüstəm Dastanoğlu. Gəyçə mahalı, Daşkənd kəndində anadan olub. Orta məktəbi Bakı şəhərində 3 nömrəli kimya biologiya təmayüllü məktəbi bitirib. Kiyev Politeknik İnstitutunu atom fizikası ixtisası üzrə qurtarıb. Dövlət işində ayrı-ayrı vəzifələrdə işləyib. İş adamıdır.

Rüstəm Dastanoğlu mətninin özəlliyi ilk növbədə dilin, təhkiyənin, sətrəli mənanın dastan ənənəsində və ruhunda yaşadılması, dastan üslubunu realistik fəzədə qorunmasıdır. Ən realistik mətnə belə Rüstəm yərin altını, göyün üzünü və yerin üstündəki real həyatı eyni vaxtda və oxuyanda bir-təqdirdə bilir.

Bir dəfə Azərbaycanımızın, ələca da müasir Dünyanın böyük şairi Rəşad Rəşadov mənə dedi ki, yazılan yazılar da insanlar kimidi; əgər yazılar jurnallarda, qəzetlərdə çap olunub qabırılarsa, kirayədə yaşayan insan kimi, onlar da ələ bil kirayələrdə yaşayırlar, daimi ünvanı olan mənzilləri olmur. Ələ ki, onları toplayıb kitab halına salırsan, çap oltdırırsan, deməli, onların da mənzilləri olur...

...Mən də o qərara gəldim ki, müxtəlif zamanlarda, ayrı-ayrı mətbu orqanlarda çap olunan, dağınıq halda yaşayan yazılarımın bir hissəsini bir dam altına – bir kitabın içində toplayım.

...Hər halda, yazıların yeni mənzilləri mübarək olsun deyirəm.

...Və çox təəssüf ki, yazdıqların heç vaxt, tam düşündüklərin olmur. İca-olmay düşüncələrinin qırıq-qırıq kölgələri ələ bilir. Bu kitabla da mənim düşüncələrimdən kiçik kölgələr hopub. "Düşüncələrimin kölgəsi" kitabını böyük sevgi ilə Sizlərə təqdim edirəm.

REDWIND

27.06.2024 15:17

RÜSTƏM DASTANOĞLU YARADICILIĞINDA "YOL" MƏFHUMU

Rüstəm Dastanoğluna görə həqiqətə apan yol mənəvi ilə fiziki köklənmənin vəhdətindən keçir. Elə bu hekayədə də iki fərqli cəmiyyətin müqayisəsini verir. Birində bu gün iqtisadiyyatı güclü olan, lakin mənəvi bağları zəif olan Qərbi ölkələri durur (*İqtisadiyyatda artım varsa, deməli, bu sahədə işlər haradasa düzgün qurulub. Demografik vəziyyətlə bağlı ailələrin sayı azalırsa, az nisbətə qurulan ailələrdə də boşanmalar çoxdusa, əlahəzrət fakt deyir ki, bu istiqamətdə münasibətlər düzgün qurulmayıb, düzgün köklənməyib. ...ona görə də, o dövlətlər üçün çox ciddi fəsadlar törədir*). Yazıçı fikrini oxucusu ilə real faktlara söykənərək bölüşə bilir. Amerikada baş verən "Urağan" təbii fəlakətində hüquq-mühafizə sisteminin iflic vəziyyətinə düşməsinə və çoxsaylı kriminal hadisələrin peyda olmasına mənəvi bağların zəifliyi ilə əlaqələndirir. Rüstəm Dastanoğlunun bütün yazılarında yol, qapı anlayışları bir təsadüfdürmü? Burada Rüstəm Dastanoğlu təfəkkürü öz əksini tapır. Normal, sivil cəmiyyət quruculuğu elə həqiqətə apan yoldur.

Digər bir cəmiyyətdə isə sosial-iqtisadi durumu zəif olan, amma əvəzində mənəvi dəyərlərin diriliyinə işarə edir. "1988-ci ildə Qərbi Azərbaycandan böyük insan kütlələri didərgin düşdü. Bütün dövlət qurumları iflic vəziyyətdə idi. Heç bir yazılmış qanun işləmirdi, insanlar dağlara, dərələrə səpələnmişdi. Amma bütün bunlara baxmayaraq onların aralarında heç bir kriminogen hadisə qeydə alınmadı... Çünki onlar min illərdən gələn yazılmamış qanunların, adət-ənənələrin yaşadığı mühitdə göz açıb böyümüşdülər, o mühitə köklənmiş insanlar idi. Onların fiziki köklənməsi pozulsa da, mənəvi (ruhsal) köklənmə hələ diri idi, işləyirdi".

Kitabın "Səfərlər" hissəsində daha bir yazı diqqətimi çəkir: "Türkiyənin "Çinarlı" günləri". Festivalda Azərbaycanı Əminə xanım Dilbazinin rəhbərlik etdiyi "Çinar" qızlar ansambli təmsil edir. Hələ 1992-ci ildə Rüstəm Dastanoğlu bu yazısında Türkiyə təmsalında müstəqil Azərbaycanın gələcək yolunu cızır. O illərdə türk inkişaf yolunu oxucusuna təqdim etməklə zəfər gününə apan yolu bizə təqdim edir. O "hər kəsin öz içinə çəkilib" düşündüyü mənəvi yolu fiziki yolla (avtobusla Vətənə qayıtdıqları yol) belə əlaqələndirir: "...Yenə yollar. Hamı susur, dinib-danışan yox. Hər kəs çəkilməmişdi öz içinə... bu həzinliyi, sevinci, qəmi-həsrəti hamı tək-cə canından keçirmək istəyirdi".

İnanıram ki, gələcəkdə yazıçının digər əsərlərində də mövcud olan düşündürücü məfhumlar haqqında dəyərli oxucularımızla - sözü sözdən seçən fəhmlilə Azərbaycan oxucuları ilə fikirlərimizi bölə biləcəyik. İnşallah!

NAĞDƏLİ ZAMANOV,
Azərbaycan Tibb
Universitetinin dosenti,
AJB-nin üzvü

